

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2013

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 13 wa tipheji.

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa MATSALWA
Xiya ku hambana ka maavelo ya timaraka exikarhi ka Nkoka wa mahungu na
Xivumbeko, ku katsa na matirhiselo ya Ririmi

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.	MAAVELO YA TIMARAKA	XIVUMBEKO NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkhulukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80–100%	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 20–25 wa timaraka	-Nhlokomhaka yi hlamuseriwile hi vuenti naswona swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: (90%+. Vuswikoti bya le henhla ngopfu.) -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla ka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 8–10 wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili, thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70–79%	Vuswikoti bya le henhla 17½–19½ wa timaraka	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka. Ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambanahambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla 7–7½ wa timaraka	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela. -Xitayili, thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlalelo lamanene.
Khodi ya 5 60–69%	Vuswikoti bya le henhlanyana 15–17 wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hi hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanyana 6–6½ wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle na nkhulukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana ti andlariwe kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.		XIVUMBEKO NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkhulukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 4 50–59%	Vuswikoti byo amukeleka 12½–14½ wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, kambe a hi swilaveko hinkwaswo leswi kambisisiweke. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka 5–5½ wa timaraka	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkhlukelano wa miehleketo. -Swihoxo switsongo swa ririmi, thoni na xitayili leswi faneleke. -Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40–49%	Vuswikoti byo enela 10–12 wa timaraka	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa kutsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi, naswona wu na vumbhoni byitsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela 4–4½ wa timaraka	- Nkunguhato na/kumbe xivumbeko swi hoxekile. -Nkanelo a wu andlariwangi kahle. -Xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili.
Khodi ya 2 30–39%	Vuswikoti bya madyondza 7½–9½ wa timaraka	-Ku huhula hi mayelano na nhlokomhaka. -Mbuyelelo wa mahlamulelo, mikarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Njhekanjhekisano wo tsana, njhekanjhekisano wo pfumala nseketelo wo huma eka ndzimana. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya xitshuriwa na tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza 3–3½ wa timaraka	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwangi, leswi kavanyetaka nkhlukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili xo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.		XIVUMBEKO NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkhulukelano na maendlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 1 0–29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0–7 wa timaraka	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva nhlamulo yi na vuxaka byitsongo na nhlokomhaka. -Leswi a ringetisaka xiswona ku hlamula xivutiso i swa xiyimo xa le hansi. Timhaka titsongo leti twalaka a ti na vumbhoni bya leswaku ti huma ebukwini. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya xitshuriwa na tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0–2½ wa timaraka	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka. -Ririmi ro tsana. -Xitayili na thoni leswi hoxekeke.

TSUNDZUKANI LESWI: Loko mukamberiwa a nga landzelelangi vundzeni bya xivutso, a tlhela ematshan'w eni ya sweswo a titumbuluxela xitshuriwa xa yena, a nga averiwi timaraka ta vundzeni, ririmi na xivumbeko.

MAAVELO YA TIMARAKA:

$$\begin{array}{lcl} \text{VUNDZENI} & (V) & = 25 \\ \text{XIVUMBEKO NA RIRIMI} & (XR) & = \frac{10}{35} \end{array}$$

XIYENGE XA A: NOVHELE

NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

XIVUTISO XA 1: XITSALWANA

- Jamboti na Manayila a va rhandzana hambi ku ri na rivengo exikarhi ka mindyangu ya ka vona. √√√
- Loko Jamboti a ta va a nyamalarile nkarhi wo leha, Manayila a nga salangi a rhandzana na munhu. √√√
- Manayila u arile ku tekiwa hi Muzayiwe loko a hlohleteriwa hi tata wa yena. √√√
- Manayila hambileswi a kombiwe bege leyi a yi tele hi mali miehleketo ya yena a yi nga suki eka Jamboti loyi a nga ri na nchumu. √√√
- Loko Jamboti a khotsiwile u tsundzuka Manayila hi ku n'wi tsalela papila. √√√
- Manayila u ya eBonn ku ya hlota murhandziwa wa yena. √√√
- Manayila loko a ri eBonn endzhaku ka ku kuma hungu ra leswaku Jamboti u vuyile u tlhelele eRixongile. √√√
- Manayila u kumile Jamboti esirheni leri a ri tekiwa ri ri ra Manayila. √√√
- Jamboti u sukile a tsutsuma a anakanya leswaku i xipuku kambe u tlhele a swi lemuka leswaku a ku ri yena kutani a va na ku tsaka. √√√
- Endzhaku Jamboti na Manayila va vile va tsaka swinene va tlhela va ya tshama swin'we tanihi ndyangu hi ku rhula. √√√√

Nhungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka. (25)

MAAVELO YA TIMARAKA:

VUNDZENI (V) = 25
XIVUMBEKO NA RIRIMI (XR) = $\frac{10}{35}$

[35]

KUMBE

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

- 2.1 Manayila. √ (1)
- 2.2 A lava ku tisunga. √√ A sindzisiwa ku tekiwa hi mukhalabya Muzayiwe. √√ (4)
- 2.3 Xikwembu a xi swi amukeli hikuva ku tidlaya swi bihile/i xidyoho. √√ (2)
- 2.4 Ma khorwisa. Va kona vana lava nga tekiwa hikokwalaho ka ku xavisiwa hi vatswari. √√√ (3)
- 2.5 A hi munhu, kambe u yingiserile ripfalo ra yena. √ (1)
- 2.6 Jamboti, √ ekhotsweni/ePluinvee √ (2)

- 2.7 Jamboti,√ eka vulawuri bya Donder.√ (2)
- 2.8 A tshama edorobeni ra Landela,√ naswona a a ri n'anga.√ (2)
- 2.9 Mpfuleni.√ (1)
- 2.10 A ehleketa leswaku u biwile hi swigangu swa yena.√√ (2)
- 2.11 A a ri na ntlawa wa swigevenga lowu a wu famba wu tekela vanhu mali.√√ (2)
- 2.12 Walk-tall.√ (1)
- 2.13 I ku hisa mabazi ya Ntekele.√√ (2)
- 2.14 Ku va Mpfuleni a n'wi byerile leswaku a nge he tlheleli ekaya u hlomile. √√ (2)
- 2.15 EGezina, √ exitaratini xa Fafalaza.√ (2)
- 2.16 Ma khorwisa, hikuva u hlundzukile kutani a ya hisa mabazi naswona ku hava wanuna loyi a nga pfumelaka ku beriwa ntombhi ya yena.√√ (2)
- 2.17 A famba hi movha wa Chrysler.√√ (2)
- 2.18 Maburuku√ na tirhoko ta mikhupula.√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU

BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele

XIVUTISO XA 3: XITSALWANA

- Mavundza a a rhandzana na Makhanana loyi a ri nsati wa Mathebula hala tlhelo yena a ri na vasati vambirhi. √√√
- U kunguhatile ku rhamba Makhanana na Mathebula emutini wa yena ku endlela leswaku a ta kota ku vonana na Makhanana. √√√
- Loko Mathebula a bile Gezani hikwalaho ka ku rhandzana na Makhanana endzhaku ka ku va va nyengile u n'wi siya eka Mavundza, Mavundza u chelela Gezani xiganama a lova ku endlela leswaku va ta ku i Mathebula a nga n'wi dlaya hikuva a n'wi bile. √√√
- Loko a Gezani a lovile, Mavundza u vitana Hosi a tlhela a vula leswaku leswi va nge 'vanhu va dlawa hi tin'anga xana i tin'anga ti nga dlaya ndhuna.' √√√
- Hosi yi ahlulele Mathebula rifu, loko Mathebula a bohiwile, Mavundza u ye a ya etlela emutini wa Mathebula. √√√
- U nyike Makhanana murhi lowu a nga vula leswaku wu ta endla leswaku a nge humeleli hi nchumu. √√√
- Loko Hosi yi n'wi vutisa hi xidzobyana, yena u vula leswaku yena a nga dyohanga nchumu, hikuva Maluleke u dlawe hi Mathebula. √√√
- Hosi yi vutisile hi xidzobyana kambe yena a vula leswaku i xa yena, kambe a xi nga ri na nchumu wo fana na xiganama leswi a nga vutisiwanga swona. √√√√

Nhungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka. (25)

MAAVELO YA TIMARAKA:

VUNDZENI	(V)	=	25
XIVUMBEKO NA RIRIMI	(XR)	=	$\frac{10}{35}$

[35]

KUMBE

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

- 4.1 Ejoni/Exilungwini.√ (1)
- 4.2 A a lava ku tsakisa nuna wa yena leswaku swi tikomba wonge leswi a swi tweke a ku nga ri swona.√√ (2)
- 4.3 U vule leswaku vutomi bya le xilungwini bya karhata√√/a ri hava vutshamo bya ntiyiso.√√ (2)
- 4.4 Ku ya lava ndhawu yo tshama/ku lava vutshamo.√√ (2)
- 4.5 N'wa-Rimbelule√ na N'wa-Chovolo√ (2)

- 4.6 U pavalarile eximudyanini/tumberile.√√ (2)
- 4.7 Ina, ri kahle hikuva u kote ku vona vuphukuphuku bya Makhanana na ku twa leswi Gezani a swi vula hi yena/E-e, a ri kahle hikuva ku va a vone vuphukuphuku bya Makhanana swi n'wi hlundzukisile naswona u lave ku heleriwa hi vutomi bya yena hi ku ba Gezani.√√ (2)
- 4.8 Mathebula u be Gezani hi swibakele na hi nhloko a kala a titivala.√ Mathebula u balekile, kutani Mavundza a n'wi teka a ya n'wi chelela xiganama ku endlela leswaku va ta ka u dlayiwile hi swibakele swa Mathebula. √√ (3)
- 4.9 U balekile.√ (1)
- 4.10 A ri n'anga. √ (1)
- 4.11 U chelele Gezani xiganama a endlela leswaku va ta ku u dlayiwile hi Mathebula.√√ (2)
- 4.12 I N'wa- Rimbelule.√ (1)
- 4.13 A chava leswaku ku ta kumeka ntiyiso wa leswaku Mavundza hi yena a nga dlaya Gezani .√√ (2)
- 4.14 Swa tikomba leswaku Mathebula a lava ku dlayeriwa nandzu lowu a nga wu tivi. √√ (2)
- 4.15 I Magamana. √ (1)
- 4.16 Hosi yi teke xibocho xa kahle hikuva Mavundza hi yena a nga dlaya Gezani naswona Makhanana hi yena a nga dlayisa Gezani hi ku rhandzana na Mavundza.√√√ (3)
- 4.17 Mana wa yena N'wa-Ridonga na hahani wa yena N'wa-Xipene va komberile Mathebula ku cinca miehleketo. Mathebula u pfumerile kutani a ya endla xikombelo ehosini.√√√ (3)
- 4.18 I Ximudyana. √ (1)
- 4.19 Nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka. Xik: A ndzi ta ya kombela ku rivaleriwa hikuva xihundla xi humele erivaleni.√√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke

HI VAKHANDLI: NJ Maluleke

XIVUTISO XA 5: XITSALWANA

- Socks a a toloverile ku hamba hi ku vula leswaku mhani wa yena va lovile loko ku ri na swin'wana leswi a fanele ku swi endla ekaya. √√√
- Nsati wa yena N'wa-Vhoyisaka a hamba a n'wi tsalela thelegiramu a hamba a ku mana wa Socks va lovile. √√√
- Socks a tshembhiwile ngopfu hi Diggingfork, leswi swi nyanyisile ku hamba ka yena. √√√
- Ntirho wun'wana na wun'wana lowu a wu humelela emutini eka Socks a va n'wi bela thelegiramu ya mavunwa leswaku a ta ntshuxiwa. √√√
- Loko a tlula lembe rin'we a nga yangi ekaya, leri landzelaka a beriwa thelegiramu yo vika nkosi wa wun'wana wa maxaka. √√√
- N'wana wa yena Tekani u khombisiwile, kutani Socks u beriwile thelegiramu hi N'wa-Vhoyisaka tanihi laha a va twananile ha kona. √√√
- Thelegiramu a yi tsariwa hi xilungu. √√√
- Entirhweni wa yena va kale va n'wi ehleketelela kutani va sala va n'wi landza hi le ndzhaku hi Muqhivela wa kona. √√√
- Va kumile ku ri na tikhomba ku ri karhi ku nwiwa kambe ku nga ri na nkosi. √√√
- Socks u lo na tthelela entirhweni loko va hunguta vatirhi na yena u wele ka lavo hungutiwa. √√√

hungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka. (25)

MAAVELO YA TIMARAKA:

VUNDZENI	(V)	=	25
XIVUMBeko NA RIRIMI	(XR)	=	<u>10</u>
			35

[35]

KUMBE

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO

- 6.1 Mkhuhlu.√ (1)
- 6.2 I Vhokovhoko Mhaleni.√√ (2)
- 6.3 Ku yiva tihomu√ na ku yiva mali.√ (2)
- 6.4 A va n'wi khensa hi nomo va nga n'wi nyiki mali.√√ (2)

- 6.5 - Ku tsema nenge wa homu va nyika Nukeri.√√
- Eka gidi rin'wana na rin'wana ra tirhandi a kuma R300.√√ (4)
- 6.6 A va tshembisanile leswaku u ta va sirhelela minkarhi hinkwayo loko va tshuka va nghena ekhombyeni.√√ (2)
- 6.7 B/Xihundla xi humerile erivaleni.√ (1)
- 6.8 Va yile navusiku ku ya va khoma kambe loko va fika va kumile leswaku makhamba ma rhurile. √√ (2)
- 6.9 - Vapfarile mapatu hinkwawo lama a ma nghena eMkhuhlu. √√
- Va tshamile vusiku hinkwabyo va rindzela ku khoma makhamba.√√
- Maphorisa va kumile makhamba ma ri na swibamu. √√
- Makhamba ma fikile hi mimovha yi nharhu leyi a yi rhwarile tihomu. √√
- Vhoks u boxile leswaku hinkwaswo swi tiviwa hi Nukeri. √√
(Tinhlamulo tinharhu ntsema.) (6)
- 6.10 A va chava leswaku a nga byela makhamba ya yena.√√ (2)
- 6.11 U va kariherile a va vutisa leswaku va nyikiwile hi mani mpfumelelo wo endla 'road block'√√ (2)
- 6.12 - U tsakile hi ku ehleketa leswaku Nukeri u ta va yimelela.√√
- Loko a vona va pfaleriwa u huwelerile Nukeri leswaku a ta tsema milenge minharhu ya tihomu leti a ti ri emovheni. √√ (4)
- 6.13 Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka. Xikombiso. Swi fanerile, hikuva va hola mali yintsongo./A swi fanelangi, hikuva hi vona va sirhelelaka vaakatiko eka timhaka ta vugevenga.√ √√ (3)
- 6.14 Amukela dyondzo yin'wana na yin'wana leyi fambelanaka na xirungulwana. Xikombiso. Hambi wo famba enkoveni lundza ri ta vonaka.√√ (2)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 7: XONA HI XIHI – KJ Ngobeni

- 7.1 Mutsari u ringeta ku paluxa hi vanhu va mavondzo lava nga naveriki ku vona ku humelela ka van'wana. Loko va vona munhu a humelela va n'wi lumbeta swilo swo biha, leswi nga ta n'wi sivela ku humelela evuton'wini bya yena.√√√ (3)
- 7.2 Ku va munhu a voniwa nandzu a nga tengisiwanga ehubyeni.√√ (2)
- 7.3 U vula leswaku a nga naveleli van'wana swilo leswinene.√√ (2)
- 7.4 I munhu loyi a ponisaka vanhu van'wana eka leswi swi va karhataka.√ (1)
- 7.5 Ku hava kurhula etikweni/ku na madzolonga etikweni.√√ (2)
- 7.6 Ku tirha hi matimba swa vuyerisa.√√ (2)
- 7.7 Hi le xikarhi ka tindlela.√ (1)
- 7.8 A/Vufambisi.√ (1)
- 7.9 Amukelani nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka. Xik, A swifanelanga hikuva munhu a nga fanelanga ku voniwa nandzu handle ko va munhu a yisiwa ehubyeni a ya tengisiwa na yena a hlamusela tlhelo ra yena ra timhaka. √√√½ (3½)

[17½]

XIVUTISO XA 8: PHOFULA NAMUTLHA – HP Siwela

- 8.1 Mutlhokovetseri u ringeta ku hi paluxela hi jaha leri voneke nhwana loyi ri n'wi rhandzaka kambe ri tsandzeka ku n'wi byela. Ri nyikiwa xitsundzuxo xa leswaku loko ri ri na mhaka yo karhi embilwini ya rona ri nga tshami na yona kambe ri fanele ku yi humesela ehandle. √√√ (3)
- 8.2 Swi vula leswaku loko munhu u n'wi rhandza n'wi byeli nkarhi wa ha ri kona. √√ (2)
- 8.3 Byela munhu timhaka leti u lavaka ku n'wi byela swona hikuva hi siku leri landzelaka swi nga ha endleka u tsandzeka.√√ (2)
- 8.4 C/Ku va a ha hanya hi siku leri landzelaka.√ (1)
- 8.5 'Vevukeriwa'√ (1)
- 8.6 Phofula namuntlha hikuva mundzuku a nga tshembeki/Mundzuku a nga hanyi, namuntlha i siku.√ (1)
- 8.7 Nchumu lowu twisaka ku vava loko u ri ehenhla ka wona.√√ (2)

- 8.8 Loko u ri na mhaka leyi u tsakelaka leswaku yi tiviwa kambe u tsandzeka ku byela van'wana a swi nge ku pfuni. √√ (2)
- 8.9 Mieheketo yin'wana na yin'wana leyi twalaka ya amukeriwa. Xik, Loko a ku ri mina a ndzi ta byela munhu loyi ndzi n'wi rhandzaka handle ka ku miyela. √√ (3½)
[17½]

XIVUTISO XA 9: RIFU – MD Ndobe

- 9.1 Mutlhokovetseri u vulavula hi rifu. U vula leswaku rifu a ri na xihlawuhlawu, ri ya eka swisiwana, swifumi, lonkulu na lontsongo. A ri yi hi nghohe kumbe rimbewu, naswona nkarhi lowu ri taka hi wona a wu tiveki. U vula leswaku ku hava loyi a nga na matimba yo ri sivele. √√√ (3)
- 9.2 Hambiloko u ri na matimba u tlhela u chaviwa ngopfu. √√ (2)
- 9.3 Vuxungu – Nchumu lowu dlayaka. √√ (2)
Vuxongi – Ku saseka ka swilo swo karhi. √√ (2)
- 9.4 C/A wu chavi nchumu. √ (1)
- 9.5 Vandhavezitha. √ (1)
- 9.6 Mesisu, swi vula mulungu wa xisati./Muthori wa wena wa xisati. √ (1)
- 9.7 Rifu ri na matimba ngopfu. √ √ (2)
- 9.8 Amukela mieheketo yin'wana na yin'wana leyi twalaka, xik: U swi kotile hikuva rifu ri fika nkarhi wun'wana na wun'wana ri nga languteriwanga naswona a ri yi hi xiyimo xa munhu, nghohe kumbe rimbewu ra munhu. √√√½ (3½)
[17½]

XIVUTISO XA 10: HLAYISANI RIRIMI – JT Manganyi

- 10.1 Xitlhokovetselo xi vulavula hi ku hlayisa no tekela enhlokweni ririmi ra hina. Hi fanele hi nga tinyumi loko hi ri vulavula, hi tinyungubyisa hi Vutsonga bya hina. Hi fanele hi tiphina hi ku vulavula Xitsonga kun'wana na kun'wana laha hi nga kona. √√√ (3)
- 10.2 10.2.1 Hi susa leswi swi hi sivelaka ku vona. √√ (2)
10.2.2 Hi nga titumbeti. √√ (2)
- 10.3 U vula leswaku hi fanele ku tikarhatela ku tirhisa ririmi ra Xitsonga, hi ri tirhisa/vulavula. √√ (2)
- 10.4 I vanhu lava va tumbetaka Vutsonga bya vona. √√ (2)
- 10.5 Hi nwa swidziki swa rona,/Hi hlambela enambyeni wa rona. √ (1)

- 10.6 I ku susa ku chava/ ku ka u nga tsan'wi ririmi ra wena. √√ (2)
- 10.7 Amukela nhlamulo yin'wana na yin'wana leyi twalaka. Xik. A ndzi ta va tsundzuxa leswaku ririmi ra Xitsonga i ra ximfumo na leswaku ri ringana na letin'wana tindzimi, ririmi i ndhavuko wa vona naswona va fanele ku tinyungubyisa hi rona. √√√ (3½)
[17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70